

УДК 347.465

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v101.2024.8>*М. В. Колеснікова, А. О. Лимонько*

ОСНОВИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СУДОВОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Формування та розвиток судового адміністративного процесуального права як підгалузі адміністративного процесуального права є результатом об'єктивних процесів, зумовлених двома основними чинниками. По-перше, це пов'язано із судовим реформуванням, що призводить до підвищення ролі та значення адміністративної юстиції в судовому захисті прав людини у відносинах з органами публічної влади. По-друге, цей процес обумовлений розвитком науково-практичної парадигми сучасного конституціоналізму, що визнає людину в центрі уваги та визначає тенденцію гуманізації в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства та держави. Окрім політико-правових підстав, які обґрунтовують виокремлення судового адміністративного процесуального права, необхідно теоретично визначити основні ознаки, що визначають юридичну специфіку цієї підгалузі. Це включає визначення предмету правового регулювання, системи джерел та принципів судового адміністративного процесуального права, а також особливостей його методів правового регулювання [1].

Мета статті полягає в обґрунтуванні та визначенні ключових аспектів теоретико-правової концепції судового адміністративного процесуального права. Основним завданням статті є надання характеристики основним критеріям, за якими можна виокремити цю галузь права, включаючи його предмет, систему джерел, принципи та методи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені вивчали, в основному, загальні питання запровадження адміністративної юстиції, проблеми визначення сутності адміністративного процесу: В.Б. Авер'янов, Е.Ф. Демський, В.М. Бевзенко, Р.В. Миронюк, В.В. Решота, І.Б. Коліушко, А.Т. Комзюк та інші.

Вклад основного матеріалу. Визначаються чотири основні сфери застосування терміну «адміністративний процес». Ці сфери включають порядок розгляду справ в адміністративних судах (адміністративне судочинство), порядок виконавчої влади щодо підготовки та прийняття нормативних та індивідуальних адміністративних актів (позитивний або управлінський адміністративний процес), порядок розгляду скарг приватних осіб органами виконавчої влади (квазіюрисдикційний адміністративний процес) та порядок застосування заходів адміністративного примусу (юрисдикційний адміністративний процес). **Висновок** зазначає, що оскільки ці чотири сфери суттєво відрізняються за якісними ознаками, найбільш обґрунтованим варіантом застосування терміну «адміністративний процес» є його розповсюдження виключно на сферу адміністративної юстиції. Це пояснюється вітчизняною історією та, головне, загальносвітовою практикою [2].

Після прийняття Кодексу адміністративного судочинства України в 2005 році, це розуміння отримало «законодавчу підґрунтя». Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 3 цього Кодексу, «адміністративним процесом» слід розуміти правові відносини, що виникають під час здійснення адміністративного судочинства. Це визначення використовується як основа для «судової» концепції розвитку адміністративного процесу та адміністративного процесуального права [3].

Існують два підходи до визначення адміністративного процесу та адміністративного процесуального права. «Вузкий» підхід обмежує їх виключно сферою адміністративного судочинства. Зокрема, за цією концепцією вони регулюють правові відносини, що виникають в процесі адміністративного судочинства. «Широкий» підхід, на відміну від цього, розглядає адміністративний процес як систему суспільних відносин між органами влади та фізичними чи юридичними особами у сфері публічних відносин. Цей підхід підтримується вченими, такими як Е.Ф. Демський, який визначає адміністративний процес як систему відносин між органами влади та особами з приводу реалізації прав і свобод громадян в сфері публічних відносин [4].

Також існує концепція «адміністративно-процедурного права», яке регулює процесуальне забезпечення реалізації прав і свобод громадян через звернення до владних органів за отриманням публічних послуг. Р.В. Миронюк підтримує широкий підхід, обґрунтовуючи необхідність розуміння адміністративного процесу в цьому контексті [5].

У юридичній літературі можна виділити принаймні два основні підходи щодо визначення адміністративного процесуального права: широкий і вузький. Проте, аналіз положень Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) в різних редакціях свідчить на користь концепції широкого розуміння адміністративного процесуального права [6].

Згідно з пунктом 5 частини 1 статті 3 КАСУ у редакції від 6 червня 2005 року, «адміністративний процес» визначається як правовідносини, що виникають під час здійснення адміністративного судочинства. Крім того, згідно з пунктом 6 частини 1 статті 4 КАСУ у редакції від 3 жовтня 2017 року, «судовий процес» теж визначається як правовідносини, що виникають під час здійснення адміністративного судочинства [7].

Це призвело до заміни терміна «адміністративний процес» на «судовий процес», при цьому зберігаючи його сутнісне наповнення. Така зміна у вербальних конструкціях може вказувати на те, що законодавець відмовляється від визначення адміністративного процесу в вузькому розумінні.

Об'єктом судових адміністративно-процесуальних правовідносин є поведінка та дії учасників судового процесу, їх законні інтереси, а також матеріальні правовідносини, які породжують судові адміністративно-процесуальні відносини. Суб'єктами цих правовідносин є адміністративні суди, учасники справи (включаючи громадян України, іноземців, осіб без громадянства, органи державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, посадових осіб і службовців), представники та інші учасники судового процесу згідно з положеннями статей 42-71 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ).

По суті та з формально-юридичного погляду, аналіз статті 3 КАСУ вказує на те, що порядок здійснення адміністративного судочинства визначається законодавством, яке включає в себе Конституцію України, КАСУ, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, а також закони України [8].

Законодавство про адміністративне судочинство визначається як система взаємопов'язаних та взаємодіючих джерел судового адміністративно-процесуального права. Ці джерела включають міжнародні договори, на які надана згода Верховною Радою України, Кодекс адміністративного судочинства України та закони України, які містять адміністративно-процесуальні норми.

Джерелами судового адміністративно-процесуального права також є Конституція України та підзаконні нормативно-правові акти, які класифікуються як нормативно-юридичні. Крім того, до цих джерел відносять рішення Конституційного Суду України та постанови вищих судових інстанцій. Судові рішення, а також правові позиції, викладені у рішеннях Європейського суду з прав людини, можна розглядати як праксеологічні джерела, тобто судові прецеденти [9].

Важливо відзначити, що судова практика, викладена у рішеннях і постановах вищих судових інстанцій, може розглядатися як додаткове джерело адміністративного процесуального права в Україні. Також в систему джерел вводиться інноваційне поняття судового прецеденту, яке визначається через введення інституту типових справ та можливість залучення експертів з питань права до адміністративного процесу. Ці елементи сприяють розвитку правової доктрини як ще одного джерела судового адміністративно-процесуального права в Україні.

Принципи судового адміністративного процесуального права, які закріплені в Конституції України, визначають основні ідеї загального характеру. Ці принципи є концентрованим вираженням найважливіших характеристик судового адміністративного процесу, що виступає як специфічний регулятор суспільних відносин, ставлячи себе в роль критерію цінності адміністративного судочинства для суб'єктів права. Ці принципи також є імперативними вимогами, що визначають цілеспрямованість адміністративного судочинства.

Конституційно-організаційні принципи судового адміністративного процесуального права визначають організацію та діяльність органів судової влади в сфері адміністративного судочинства. Ці принципи включають основні, вихідні, керівні, нормативні положення загального характеру, які виражають демократичну сутність адміністративного судочинства. Серед конституційно-організаційних принципів, закріплених у Конституції України, можна визначити принципи, що стосуються захисту основних прав і свобод людини, конституційної законності, верховенства права, судової влади, державної мови, судоустрою, фінансування судів та інших.

Такі принципи визначаються як фундаментальні засади судового адміністративно-процесуального права, що розподіляються на конституційно-організаційні та конституційно-функціональні принципи.

Принципи судового адміністративного процесу взаємодіють та утворюють структуровану систему, де кожен принцип виконує свою функцію, одночасно зберігаючи взаємозв'язок, обумовлений спільною метою та завданнями адміністра-

тивного судочинства. Серед усіх принципів судового адміністративного процесу важливою роллю і змістовним впливом на інші принципи є принцип верховенства права [10].

Ці принципи, а також мета та завдання адміністративного судочинства, визначають вибір та застосування методів правового регулювання відповідних суспільних відносин. Зокрема, завдання забезпечення «справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин» вимагає акцентування на диспозитивних методах правового впливу, зокрема у сфері «захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.» Це ґрунтується на конституційних принципах, які визнають невідчужувані права та свободи людини та гарантують право на вільний розвиток особистості.

Для ефективного захисту прав та забезпечення належної поведінки суб'єктів владних повноважень важливе використання не лише імперативного методу, характерного для субординаційних та реординаційних відносин, але й диспозитивного методу, що базується на паритетних принципах та властивий координаційним відносинам. Принципи «рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом», «змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі» прямо визначають необхідність використання засобів диспозитивного регулювання в судовому процесі.

Висновки. Широке розуміння адміністративного процесу. Системний аналіз положень КАСУ вказує на перевагу концепції широкого розуміння адміністративного процесу. Це виявляється у заміні терміна «адміністративний процес» на «судовий процес» при залишенні змісту поняття практично незмінним. Такий підхід свідчить про відмову від визначення адміністративного процесу у вузькому сенсі. Об'єкт та суб'єкти судових адміністративно-процесуальних правовідносин. Аналіз статей КАСУ вказує на те, що об'єктом судових адміністративно-процесуальних правовідносин є поведінка, дії учасників судового процесу, їх законні інтереси, а також матеріальні правовідносини. Суб'єктами цих відносин виступають адміністративні суди та різні учасники справи від громадян і органів влади до представників інших юридичних осіб

Джерела судового адміністративного процесу. Законодавство про адміністративне судочинство визначається як система взаємопов'язаних джерел, таких як міжнародні договори, Кодекс адміністративного судочинства України, закони, що містять адміністративно-процесуальні норми. Рішення Конституційного Суду України і постанови вищих судових інстанцій також визнаються джерелами судового адміністративного процесу.

Конституційні принципи судового адміністративного процесу. Конституційні принципи цього процесу представляють собою основні ідеї, які визначають його сутнісні характеристики та встановлюють ціннісні критерії. Ці принципи поділяються на конституційно-організаційні та конституційно-функціональні, визначаючи організацію та діяльність судів у сфері адміністративного судочинства, відповідно.

Взаємодія принципів та методів судового адміністративного процесу. Принципи взаємодіють та утворюють структуровану систему, при цьому принцип верхо-

венства права виступає як основний, впливаючи на всі інші принципи. Визначені принципи впливають на обрання засобів юридичного впливу, а саме на вибір між імперативним та диспозитивним методами.

Отже, цей аналіз надає загальний огляд ключових питань, пов'язаних з адміністративним судочинством, та вказує на важливі аспекти його регулювання в Україні.

Література

1. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В.В. Галуцько, В.І. Курило, С.О. Короєд, О.Ю. Дрозд, І.В. Гиренко, О.М. Єщук, І.М. Риженко, А.А. Іванишук, Р.Д. Саунін, І.М. Ямкова]; за ред. проф. В.В. Галуцька. – Херсон: Гринь Д.С., 2015. – 272 с
2. Авер'янов В.Б. Становлення нової доктрини українського адміністративного права // *Юридичний вісник України*. – 2007. -№28. – 14-20 лип. С. 1–5.
3. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35-36, № 37, ст.446). Редакція від 31.12.2023, підстава – 2801-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 27.02.2024).
4. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
5. Миронюк Р.В. Сучасні наукові підходи до визначення місця адміністративного процесуального права та процесу в системі адміністративного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 9. С. 4–19.
6. Кодекс адміністративного судочинства України. Аналіз судової практики / Вищий адміністративний суд України ; за ред. О. М. Пасенюка ; упоряд.: О. Н. Панченко, В. П. Базов. – К. : Істина, 2010. – 360 с.
7. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / Вищий адмін. суд України ; за заг. ред. І. Х. Темкіжева. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 718 с.
8. Решота В.В. Конституція України як джерело адміністративного права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2017. № 865. С. 316–325.
9. Корецький І., Братель С. Місце процесуальної практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 114–119.
10. Щодо характеристики верховенства права як принципу адміністративного судочинства див: Крусян А.В. Верховенство права як принцип адміністративного судочинства. *Правове життя сучасної України: у 2-х т.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2019. Т. 2. С. 14–17.

Анотація

Колеснікова М. В., Лимонько А. О. Основи теорії та практики судового адміністративного процесу в Україні. – Стаття.

У цій статті досліджуються теоретичні та практичні основи судових адміністративних процедур в Україні, зосереджуючись на ключових аспектах правової системи та процедур, що стосуються вирішення адміністративних спорів. Автор детально розглядає судовий процес у сфері адміністративного права, розглядаючи нормативну базу, засоби доказування та роль суб'єктів судового процесу. У статті також аналізуються останні зміни в законодавстві щодо судових адміністративних процедур та їх вплив на розвиток юридичної практики в Україні.

У цій статті звертається увага на еволюцію судових процедур в Україні та її вплив на правову систему країни. Автор досліджує сучасні тенденції розвитку адміністративного судочинства, зокрема зміни способів вирішення адміністративних спорів та практики застосування судами адміністративного права.

Зверніть особливу увагу на роль сторін, адвокатів, суддів та інших сторін в адміністративних справах. Автори аналізують їх взаємодію та вплив на результати справ, досліджують ефективність заходів, спрямованих на вдосконалення судочинства у цій сфері.

Остання частина статті присвячена висновкам та рекомендаціям щодо подальших кроків у розвитку процедур судового адміністрування в Україні. Автор може висловити своє бачення можливих напрямків реформування, необхідних змін у законодавстві та практиці, а також вказати на потенційні виклики, з якими може зіткнутися система судового вирішення адміністративних спорів.

Ця стаття може бути цінним джерелом інформації для юристів, студентів, юристів, суддів та інших, хто цікавиться процедурами судового адміністрування та їх розвитком в Україні.

У цій статті також можна було б звернути увагу на особливості судового контролю за діяльністю адміністративних органів, порядку оскарження їх рішень та взаємодії з судовими органами. Автор може забажати поміркувати про важливість забезпечення прав усіх сторін на справедливий суд та ефективність системи судового перегляду.

Крім того, у статті також можна проаналізувати роль прецеденту в процесі судового адміністрування та його вплив на прийняття рішень у подібних справах. Важливим аспектом є те, що міжнародний досвід і стандарти у сфері судових адміністративних процедур можуть бути висвітлені для забезпечення посилення для вдосконалення вітчизняних систем.

Ключові слова: судовий процес, адміністративне право, нормативна база, учасники процесу, засоби доказування, судова практика, законодавчі зміни, адміністративні спори, правовий захист.

Summary

Kolesnikova M. V., Lymonko A. O. Fundamentals of the theory and practice of judicial administrative process in Ukraine. – Article.

This article explores the theoretical and practical foundations of judicial administrative procedures in Ukraine, focusing on the key aspects of the legal system and procedures relating to resolving administrative disputes. The author takes a detailed look at the judicial process in the field of administrative law, examining the regulatory framework, means of proof, and the role of the parties to the judicial process. The article also analyses recent changes in the legislation on administrative court procedures and their impact on the development of legal practice in Ukraine.

This article focuses on the evolution of court procedures in Ukraine and its impact on the country's legal system. The author examines the current trends in the development of administrative proceedings, in particular, changes in the ways of resolving administrative disputes and the practice of applying administrative law by courts.

Particular attention is paid to the role of parties, lawyers, judges and other parties in administrative cases. The authors analyse their interaction and impact on the outcome of cases, and examine the effectiveness of measures aimed at improving the judicial process in this area.

The last part of the article is devoted to conclusions and recommendations for further steps in the development of judicial administration procedures in Ukraine. The author is able to express his vision of possible areas of reform, necessary changes in legislation and practice, as well as point out potential challenges that the system of judicial resolution of administrative disputes may face.

This article can be a valuable source of information for lawyers, students, lawyers, judges, and others interested in court administration procedures and their development in Ukraine.

The article could also draw attention to the peculiarities of judicial control over the activities of administrative bodies, the procedure for appealing their decisions, and interaction with the judiciary. The author may wish to reflect on the importance of ensuring the rights of all parties to a fair trial and the effectiveness of the judicial review system.

In addition, the article could also analyze the role of precedent in the process of judicial administration and its impact on decision-making in similar cases. An important aspect is that international experience and standards in the field of judicial administrative procedures can be highlighted to provide references for improving domestic systems.

Key words: judicial process, administrative law, regulatory framework, participants in the process, means of proof, judicial practice, legislative changes, administrative disputes, legal protection.